

АКСІОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ РОМАНУ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «СЛУГА З ДОБРОМИЛЯ» В КОНТЕКСТІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ

У статті досліджується своєрідність художньої інтерпретації морально-ціннісних категорій християнської етики у романі Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля». Проведено текстологічні паралелі між аналізованим твором та книгами Євангелія.

Ключові слова: концепт, філософські рефлексії, ціннісні категорії, християнська етика.

В статье исследуется своеобразие художественной интерпретации морально-ценностных категорий христианской этики в романе Г. Пагутяк «Слуга из Добромыля». Проводятся текстологические параллели между анализированным произведением и книгами Евангелия.

Ключевые слова: концепт, философские рефлексии, ценностные категории, христианская этика.

*The article focuses on the peculiarities of literary interpretation of the Christian ethical values in the novel *The Servant from Dobromyl* by G. Pahutiak. The paper draws parallels between the analyzed work and the Evangelical books.*

Key words: concept, philosophical reflections, values, Christian ethics.

Від часу своєї появи у 2006 році роман Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля» незмінно перебуває в колі пильної уваги як молодих науковців, так і найавторитетніших дослідників сучасної української літератури, оскільки художня самобутність і яскравий мистецький талант письменниці лише сприяють написанню розвідок, присвячених аналізу її творчого доробку. Зокрема, поетика самопізнання в романі як «передумова вибору життєвого шляху людини» переконливо окреслюється в статті А. Артюх [1], яка вбачає витoki етико-філософської проблематики твору в працях Г. Сковороди. К. Левків зосереджується у своїй роботі на «химерних елементах» роману «Слуга з Добромиля» та рисах магічного реалізму в ньому [4]. Композиційні особливості твору, його фабула та історичний контекст стали об'єктом дослідження В. Неборака [6]. Д. Лук'яненко проводить чіткі паралелі між головним героєм роману та «сковородянською людиною» [5]. Я. Голобородько акцентує увагу на майстерності авторки, що виявилася у створенні «Ірраціо-World», і визначає твір як «роман «нарративних рефлексій» [8].

О. Карабльова дослідила специфіку інтерпретації християнсько-біблійної тематики у творах Галини Пагутяк, визначивши стилістичну залежність автора від текстів Біблії, а також тяжіння творчої манери до біблійної універсалізації [2]. Роман «Слуга з Добромиля» не згадувався серед аналізованих творів, оскільки його ремінісцентний характер потребує окремих студій. Питання про морально-ціннісні категорії, які складають філософсько-етичну канву даного роману, є, на наш погляд, украй важливими, проте наразі недостатньо вивченими, що й зумовлює актуальність теми даної статті.

Ми ставимо мету визначити найхарактерніші риси інтерпретації християнської аксіології в романі Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля» та з'ясувати своєрідність її реалізації у творі.

Серед найбільш прикметних аксіологічних домінант роману «Слуга з Добромиля» чільне місце посідає місткий концепт «служіння» як найвищого призначення людини. Саму назву твору, що містить топонім *Добромил* (похідний від імені *Добромил*, що, у свою чергу, виступає деривативом лексеми *добро*), можна тлумачити як оприявлення ідеї служіння добру. Головний герой твору – Слуга з Добромиля – має ім'я, що детермінує його життєве покликання, екзистенційну місію. У романі це призначення трактується як неухильне слідування Божому заповіту, адже в Євангелії знаходимо слова Ісуса Христа, який називає себе слугою: «Я ж серед вас як Той, що служить» (від Луки 20:7).

Варто зауважити, що попереднє ім'я Слуги – Сівач – також можна вважати дотичним до Святого Письма. Це ім'я хлопчик отримав завдяки своєму особливому вмінню засівати зерно так, аби його не повикльовували птахи. У ньому вгадується алюзія на Біблійну притчу про сівача, в якій сівачем є той, хто розповсюджує слово Боже, той, хто служить Богові. Сівач, насіння якого не розкльовали птахи небесні, виконав своє призначення і відтак надав можливість виріти плодам істини. А. Артюх вибір імені вважає ключовим моментом самоідентифікації головного героя у довколишньому світі [1].

Слуга часто повторює слова про своє призначення, надаючи у такий спосіб центральному концепту твору більшої переконливості й виразності: «Я створений

для того, щоб служити» [7, с. 89]. Він сприймає його як частину природного порядку, навіть як його передумову. Окрім того, місія служіння для нього – більше, ніж почесний обов'язок і найвища даність. Вона поступово перетворюється для Слуги на джерело радощів: «Я навчився дуже важливої речі: знаходити втіху у своєму служінні, як це буває в родині» [7, с. 152]. Тут ми спостерігаємо еволюцію концепту «служіння» у свідомості героя: від розуміння свого вродженого призначення до прийняття його як даності й аж до ототожнення з джерелом утіхи.

Слуга з Добромиля свою функцію сприймає як особливу честь, бо насправді служіння не принижує, а, навпаки, вивищує. Саме таким служіння бачиться у словах Ісуса Христа: «Бо кожний, хто підноситься, буде понижений, а хто понижується, буде піднесений» (Євангеліє від Луки 14:11). Ці рядки можна вважати відповіддю на репліку лікаря Олексія Івановича: «Слово «слуга» нагадує про нерівність та соціальне приниження» [7, с. 193]. Усіма своїми вчинками упродовж довгого життя Слуга успішно спростовує таке тлумачення служіння, доводить його хибність. На його думку, «бути слугою Купця з Добромиля є більшою честю, ніж бути єпископом, чи боярином, або навіть князем» [7, с. 183].

Слуга з Добромиля цілеспрямовано зберігає вірність своєму господарю – Купцеві, називаючи себе «вірним слугою» [7, с. 210]. Вірність виступає для нього однією з найвагоміших етичних категорій: «Я не можу бути нічим слугою, крім Купця з Добромиля» [7, с. 136]. Подібне ставлення до служіння зустрічаємо і в Біблії: «Господові Богові своєму поклонятимешся і Йому одному служитимеш» (Євангеліє від Луки 4:8). Відданість у служінні становить основну складову сенсу життя Слуги, інша ж його частина – місія рятування, яка йому відкривається після спілкування з Оленкою, сестрою переписувача Євангелія Мирона: «І відкрилося мені моє призначення: якщо врятувати хоча б одну істоту, то разом з нею врятуєш цілий рід – дітей, онуків і правнуків» [7, с. 253].

Головний герой роману виявляє схильність до розлогих філософських рефлексій, тяжіє до міркувань онтологічного характеру та екзистенційних узагальнень: «Музика, яка лежить в основі гармонії світобудови, пане докторе. Її можна почути у собі й виїняти з себе» [7, с. 70-71]. Отже, на думку Слуги, шлях до гармонії світу веде початок від злагодженості й упорядкованості власного існування. Музика, яку він закликає видобувати з себе, може бути різноякісною: мелодією смерті, колісковою і навіть «тріумфуючою мелодією життя» [7, с. 128]. Світоглядна картина головного героя намальована фарбами полярних відтінків, які в різних поєднаннях урівноважують одні одних, саме тому він упевнений в існуванні пісні, що покликана протистояти смерті: «Я вірив, що така музика існує, як існують світло і темрява, жар і холод» [7, с. 135]. Однак мелодія життя не просто збалансовує світ, у якому звучить музика смерті, але й перемагає її. Вона втілює в собі ідею відродження та воскресіння.

Слуга змалечку виховувався на Біблії, яка є головною книгою його життя. Знаковою у ній

виступає ідея любові до Бога й до ближнього, яку він сприймає як провідну настанову: «Я й слухав і читав Євангеліє, де сказано, що люди мають любити одне одного...» [7, с. 136-137]. Саме цією заповіддю керований Слуга у вчинках, тому й очікує подібного ставлення від людей, які, натомість, нерідко порушують заповідь-застереження «Не убий». Наявність віри пояснюється Слогою як запорука внутрішньої гармонії, встановленню якої заважає страх: «Страх втратити не життя, а посаду, роботу, легальне становище у житті. Він береться з відсутності віри, яка робить людину сильною й видющою» [7, с. 80]. Слуга виступає адептом сквородинських ідей: у його філософському вченні страх також виступає антиподом віри. Крім того, дотримуючись морального кодексу Біблії, він свою віру повсякчас підкріплює справами, без яких вона була б мертвою.

Слуга підкреслює значущість книг у його власному духовному зростанні, у формуванні його особистості: «Вони нагадують мені про бажання стати на ноги, не залишатись вічно лежати в пилюці посеред битого шляху людського життя» [7, с. 294]. Однак книги, створені людьми, у творі перебувають в опозиції до Біблії, на сакральному ґрунті якої укорінено систему цінностей Слуги. «До книг писаних прокралася з уст фальш і блуд, а натомість звідти втекло смирення» [7, с. 226]. Герой наголошує на сумнозвісній причетності людей до позбавлення книг їх справжньої сутності: «... чим тісніше зближувались вони з людиною, тим щораз більше втрачали своє божественне призначення» [7, с. 295].

Усамітнення як природний стан, необхідний для самозаглиблення й самопізнання, усвідомлюється Слогою як важлива передумова пошуку сенсу життя, розуміння свого призначення. У монастирях йому подобались «обмеження, регламент, впорядкованість, можливість побути на самоті» [7, с. 295]. Така потреба поставала в Ісуса, який усамітнювався в пустелі, щоби наблизитися до Бога.

Життя Слуги підпорядковане чітким духовним орієнтирам з Євангелія, які допомагають йому підтримувати згадувану й поціновану ним гармонію. Біблійні приписи – невід'ємна частина особистої етики головного героя. У різноманітних життєвих ситуаціях він принагідно інтерпретує слова з Писання, які сприймаються читачем як іманентна частина його індивідуальної філософії: «Я теж посміхнувся, але нічого не сказав, бо страшне не те, що входить у наші вуха, а що виходить з наших уст» [7, с. 148]. Дотримуючись заповітів Ісуса, чинить Слуга, коли віддає речі Луки, в тіло якого перейшла його душа. У зреченні тлінного багатства, у відмові від тимчасових земних благ і позірних вигод він вбачає шлях до самозаглиблення й самопізнання: «Коли нічим не володієш, то можеш більше уваги приділити собі» [7, с. 112]. Така етико-філософська позиція так само має витоки в Біблії: «Неодноразово висловлювані Христом афоризми утверджували жертвну готовність відмовитися від благ та вигод і склали вирішальний критерій його духовного життя» [3, с. 27]

Мінливість облич головного героя унаочнює згадувані ним слова: «Впізнають не по обличчі, а по

вчинках, як казав мені колись один добрий чоловік» [7, с. 74]. Слуга ніби знову посилається у своїх висновках на Святе Письмо: «Не судить за зовнішнім виглядом, але судить справедливим судом» (Євангеліє від Іоанна 7:24). Загалом у бінарній опозиції тілесного й духовного у романі художніми засобами актуалізується вибір на користь другого. У контексті даної опозиції у рядках про лікаря Олексія Івановича, який «двадцять років втручався у функції людського організму, нічого не знаючи про людську душу» [7, с. 295] відчувається імпліцитний докір за те, що йому бракує істинного розуміння людської природи, у якій «душа – важніша» [7, с. 280].

У цілому мовленню головного героя притаманні афористичність і дидактичні інтонації. Причини зла він вбачає в порушенні законів природи, закладеного Богом порядку речей: «Одне зло спричиняє інше, так само, як невелике добро переростає у велику благодать» [7, с. 90]. Особисто значущим для нього є вміння прощати: «Та я згадав слова Ісуса, що треба прощати сім по сім разів...» [7, с. 197]. Традиційне протистояння духовного й матеріального відтворено в афористичних за звучанням словах головного героя: «... щедрість душі потрібна більше, ніж щедрість калитки» [7, с. 246]. Тут доречно провести аналогію з біблійною історією про бідну вдову, яка поклала в скарбничку увесь свій статок – дві лепти, виказавши цим справжню, а не позірну щедрість. Категорії, якими Слуга оперує у своїх умовиводах, складають основи християнської етики.

Через те, що світ змалів, євангельські приписи у романі виконують не люди, а опіри, бо устрій їхньої спільноти набагато мудріший і злагоженіший, ніж людське суспільство. Навіть звірі у творі є носіями кращих якостей, ніж люди, адже мати головного героя саме їм віддала перевагу, вибираючи захисників для своєї дитини: «Вона доручила вовкам пильнувати мене, бо довіряла їм більше, ніж людям» [7, с. 89].

Сама Галина Пагутяк виступає апологетом ідеї рівності усіх живих істот і виразником своїх поглядів уповноважує бути опирів. Слuzі з Добромиля доручено донести до читача думку авторки: «Опіри є частиною природи, а ви, люди, вважаєте себе вінцем творіння, при цьому проповідуйте смирення і покору перед єдиним паном – Богом. Тому з вас погані слуги, себелюбні й заздрісні» [7, с. 91]. Люди виступають у романі передусім уособленням зла, яке мислиться як суперечність Божим законам. Їм не властиві сакральні пориви та шукання божественних смислів. «Вони не живуть за Божими заповідями» [7, с. 181]. Цікавим у даному контексті є висновок Купця з Добромиля про свого Слугу: «І дивно мені: людського у тобі мало, бо люди так не чинять, як ти» [7, с. 178]. Таким чином, головного героя можна вважати втіленням добра. Він і сам характеризує себе з позицій свідомого добродійства: «... тільки хотів би бути добрим і не чинити нікому зла» [7, с. 140].

Своє призначення Слуга формулює сам: «А ще мені треба багато чого робити, що випливає з мого статусу боржника: виправляти заподіяну кривду, пом'якшувати зло» [7, с. 64]. Йдеться не про каральну місію цілковитого знищення зла, а лише його урівноваження,

бо воно присутнє у світі як умова існування добра. Слуга бореться з невидимим ворогом, «кім'я якому Легіон» [7, с. 215]. Тут знову натрапляємо на алюзію: у Біблії йде мова про легіон гріхів, які можуть занапастити душу людини. Гріхами для головного героя є жаль, туга, страх, заздрість. Саме вони заважають людині жити за Божим заповітом, завше радіючи, і призводять до смерті. Перераховані гріхи згадуються й у Сквороди як антиподи любові та віри, а в романі вони прирівнюються до чотирьох смертей.

Подорожани, які трапилися Слuzі на шляху до Добромиля і сподобалися йому «своєю простотою і нелукавством» [7, с. 217], підказали напрямок, у якому треба рухатися: «Жити так, як жив Христос з апостолами – ото і є дорога добра, що веде до спасіння душі» [7, с. 172]. Так живуть лише окремі люди, які є сіллю землі. Саме так назвав Ісус апостолів у Нагорній проповіді. Під сіллю у Біблії розуміється чисте і праведне життя. Вона означає високі моральні чесноти. Як сіль запобігає псуванню їжі, сприяє її смаку, так і справжні християни покликані своїми духовними якостями, просвітленим розумом і добродійною поведінкою врятувати світ від морального занепаду, гріхів та пороків, розвиваючи, плакаючи та зміцнюючи здорові начала високо-морального життя. Невипадковим видається й те, що в романі з сіллю та солеварнями мали справу добромиські опіри.

Опіри у творі об'єднані в орден Золотої бджоли, старшим у якому певний час був Купець з Добромиля, а потім – Купець з Перемишля. Символіка ордену досить промовиста, адже бджіл називали в народі Божими птахами, а в Старому Заповіті вони згадуються як втілення добра. Крім того, у Біблії вказується на здатність бджіл жорстоко мститися ворогам. Але помста в романі трактується зовсім несподівано: «Можливо прощення і є правдива помста, бо найглибше потрясає душу» [7, с. 199]. Така семантика помсти, експліфкована в устами головного героя, свідчить про вірність Слуги Божим заповідям. «Бджоли збирають мед із ранку до вечора, носять його до вулика, але ніч належить Дракону...» [7, с. 275]. Дракон же позиціонується в Біблії як уособлення темряви і зла. Отже, опіри з роману перебувають на боці бджіл, а більшість людей слугує Дракону. «Письменниця традиційно для символіста протиставляє два світи – біблійну поетику демонічного й божественного» [2, с. 4]. У рядках про те, що бджоли порозліталися після руйнування вулика, відчувається жаль за втраченою гармонією, розчарування через поразку добра й позбавлення світу рівноваги. Утім діалектична суперечність між добром і злом, за словами Слуги, має вирішуватися досить однозначно: «Проте бджоли мені здаються сильнішими за дракона» [7, с. 276]. Таким чином, особливої знаковості набуває в романі питання індивідуальної відповідальності за вибір між Бджолою і Драконом, оскільки від нього залежатиме кількість добра і зла у світі.

У романі кілька разів натрапляємо на інтерпретацію біблійного розуміння храму як нерукотворної субстанції: «Але я чув також, що Ісус просив не будувати храмів йому ні з дерева, ні з каменю, позаяк Бог є всюди, а віруючі – то його храм. Тому цей світ прекрасний» [7, с. 232]. Виходячи з власного досвіду

пізнання, слуга наважується розширити цитату з Біблії, надати їй свого трактування: «Коли Царство Боже всередині нас, то воно і скрізь» [7, с. 274]. Читаючи «Слугу з Добромиля», натрапляємо на архетипний образ саду, який у Біблії має семантику мрії про втрачений рай. У романі він виступає втіленням спустошеного духовного простору людини, який потребує догляду: «Гора була природньою огорожею для велетенського старого саду, про який давно вже ніхто не дбав...» [7, с. 66].

Отже, роман Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля» можна вважати своєрідним художнім віддзеркаленням найголов-

ніших морально-ціннісних категорій християнської етики, викладених у чотирьох Євангеліях. Головний герой твору постає як шукач праведного шляху, що орієнтується у своєму виборі на аксіологічні доміанти Святого Письма.

З огляду на вищесказане, очевидним є той факт, що прозовий доробок Г. Пагутяк заслуговує на більш фундаментальні дослідження у цьому напрямку. Романи письменниці є вартісним матеріалом для літературознавчих студій, спрямованих на аналіз етико-філософської проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх А. Поетика самопізнання / А. Артюх // Антипролог : [збірник наукових праць, присвячених 60-річчю члена-кореспондента НАН України Миколи Сулими]. – К. : В. Д. Стило, 2007. – С. 469–478.
2. Карабльова О. Своєрідність осмислення біблійних текстів у прозі Галини Пагутяк / О. Карабльова // Літературознавство. – 2009. – № 14. – С. 3–7.
3. Куценко Л. Час вчитися любити : Біблія на уроках літератури / Леонід Куценко. – Кіровоград : Степова Еллада 1999. – 56 с.
4. Левків К. Містична історія від родички Дракули / Ксенія Левків // Критика прози : [статті та есеї]. – К. : Грані-Т, 2011. – С. 199–205.
5. Лук'яненко Д. Експериментальний образ «сковородинівської людини» у романі Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля» [Електронний ресурс] / Д. Лук'яненко // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2011. – № 3 (214). – С. 141–145. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Filol/2011_3_1/20.pdf.
6. Неборак В. Слуга опира з Добромиля. Спроба переказу / Віктор Неборак // Критика прози : [статті та есеї]. – К. : Грані-Т, 2011. – С. 206–224.
7. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля : [роман] / Галина Пагутяк. – К. : Дуліби, 2006. – 336 с.
8. Ярослав Голобородько про Галину Пагутяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : blog.lib.kherson.ua/goloborodko-propagutyak.htm.